

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA RUSKÉHO A FRANCOUZSKÉHO JAZYKA

Lev Tolstoj a jeho pedagogická činnost

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Lenka Tomášková

Specializace v pedagogice, obor Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: *PhDr. Jana Sováková, CSc.*

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 2012

.....
vlastnoruční podpis

Tímto způsobem bych chtěla poděkovat za odborné vedení, cenné rady, připomínky a trpělivost při vypracování bakalářské práce paní vedoucí
PhDr. Janě Sovákové, CSc.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	BIOGRAFIE LVA NIKOLAJEVIČE TOLSTÉHO.....	2
3	TOLSTOJ- SPISOVATEL, FILOSOF, PEDAGOG	8
4	PEDAGOGICKÁ ČINNOST	11
4.1	TEHDEJŠÍ STAV RUSKÉHO ŠKOLSTVÍ.....	12
4.2	JASNOPOLJANSKÁ ŠKOLA	13
4.3	ČASOPIS JASNÁ POLJANA	17
4.4	VÝVOJOVÉ ETAPY PEDAGOGICKÉ ČINNOSTI	21
5	CHARAKTERISTIKA TOLSTÉHO TVORBY PRO DĚTI A MLÁDEŽ.....	22
6	ANALÝZA TOLSTÉHO DĚL PRO DĚTI A MLÁDEŽ	27
7	ZÁVĚR.....	33
8	REZUMÉ	34
9	POUŽITÁ LITERATURA	36
10	PŘÍLOHY.....	38

1 Úvod

Roku 1828 se narodil jeden z nejvýznamnějších umělců Lev Nikolajevič Tolstoj. Celý svůj život si kladl ty nejsložitější otázky a hledal na ně odpovědi. Kromě spisovatelské činnosti se rovněž zabýval otázkami spojenými s pedagogickou praxí i teorií.

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila právě tuto oblast činnosti L. Tolstého, neboť této problematice byla a je ve srovnání se spisovatelovou literární tvorbou věnována menší pozornost.

Těžištěm práce je seznámení s konkrétními formami pedagogické činnosti Tolstého a pokus o analýzu pedagogických principů, které uplatňoval v praxi. Pozornost v bakalářské práci je rovněž věnována literárním dílům, věnovaným dětskému čtenáři.

2 Biografie Lva Nikolajeviče Tolstého

Jeden z nejslavnějších ruských spisovatelů Lev Nikolajevič Tolstoj se narodil 28. srpna roku 1828 ve vsi Jasná Poljana ve středním Rusku. Když mu bylo dva a půl roku, zemřela mu matka. „Kdybych mohl v těžkých chvílích jen letmo spatřit tento úsměv, nevěděl bych, co je to hoře...“¹ Na oba své rodiče si moc nepamatuje, protože i otec zemřel brzy. Když skončil jeho otec, bylo mu devět let. Lev byl vychováván domácími učiteli jako šlechtic spolu s jeho tetou T. A. Jeroglskou.

Lev i jeho bratři studovali na univerzitě v Kadani. Vybral si fakultu východních jazyků, kde ale propadl a přešel na fakultu právnickou. V té době se jeho zájem soustředil na mnoho věcí, jen ne na školu. Například začal číst první knihy J. J. Rousseaua. „Byl jsem jím nadšen-zbožňoval jsem ho. Nosil jsem na krku medailónek s jeho podobiznou jako nějaký svatý obrázek.“² Jeho bujarý život a nenaplněné touhy ho přivedly zpět do Jasně Poljany. Ale ani zde nenašel odpovědi na své otázky týkající se smyslu života. Tolstoj byl nešťastný, ale jeho záchranou se stal bratr Nikolaj, který za ním přijel roku 1851. Přesvědčil ho, aby vstoupil do armády na Kavkaz. Pozoruhodná příroda jakoby ho znovu postavila na nohy, očarovala ho svou krásou a Tolstoj napsal povídku „Dětství“, kterou následně poslal do Petrohradu do redakce časopisu *Sovremennik*. Protože měla obrovský úspěch v celé Evropě, napsal k ní ještě povídky „Chlapectví“ a „Jinošství“. Vznikla tak autobiografická trilogie, která v sobě zahrnovala psychologické pochody mladé duše. Počínající sláva a chvála jeho umělecké tvorby v něm znovu probudily chuť se zdokonalovat a hledat odpovědi na nezodpovězené otázky.

V listopadu roku 1853 probíhala v Rusku krymská válka, která vyvrcholila obranou Sevastopolu. V Tolstém se probudila vojenská hrdinnost a nechal se převelet na Krym a do Sevastopolu. Byl v neustálé euforii a každý den mu šlo o život. V Sevastopolu začal psát známé Sevastopolské povídky (Sevastopol v prosinci

---

¹ ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 237.

² ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 242.

1854, Sevastopol v květnu 1855, Sevastopol v srpnu 1855), ve kterých zaznamenal skutečné obrazy války, lidského utrpení i vlastenectví. Jednu z těchto povídek zakončil takto: „Hrdina mé povídky, kterého miluji ze všech sil své duše, jehož jsem se snažil znázornit ve vší jeho kráse a který vždycky byl, je a bude krásný, je pravda.“³ N. A. Někrasov, známý prozaik, básník, žurnalista a redaktor časopisu *Sovremennik*, na Tolstého slova napsal: „Tot' právě to, co dnešní ruská společnost potřebuje: pravda, pravda, které od Gogolovy smrti zůstalo v ruské literatuře tak málo... Tato pravda, již přinášíte do našeho umění, je něčím u nás zcela novým. Bojím se jen jednoho: aby čas a podlost života, hluchota a němota všeho toho, co nás obklopuje, neučinily i z vás to, co učinily z valné části s námi, aby nezdušily vaši energii.“⁴ Někrasov v něm objevil spisovatelský talent a povzbuzoval ho.

Po pádu Sevastopolu se Lev Nikolajevič vrátil zpět do Petrohradu. Začala jeho spisovatelská činnost a známí literáti ho mezi sebe přijali kladně. Ze začátku s nimi chodil na večírky a sdílel víru v umění, ale zklamali ho. Stal se jejich opozičníkem, protože nedokázal ctít autority bez kritiky a také se nepovažoval za hlavu lidstva jako oni. Nerozuměl si zejména s Turgeněvem, ačkoliv Turgeněv často obdivoval talent Tolstého. Nemohl těmto umělcům odpustit, jaký vedli život v soukromí a jak se zároveň navenek přetvařovali a oháněli morálními zásadami. Proto se od nich odloučil, odstoupil z armády a začal cestovat. V Paříži se mu naskytl neblahý pohled. „Když jsem spatřil, jak se hlava oddělila od těla, a jak hlava i tělo každé zvlášť zarachotily v truhlici, pochopil jsem ne rozumem, nýbrž celou bytostí, že žádné theorie o rozumnosti toho, co jest, a theorie o pokroku nemohou ospravedlnit tento skutek. A i kdyby všichni lidé na světě podle jakýchkoli teorií už od počátku světa soudili, že toho je potřeba, já vím, že toho potřeba není, že je to špatné, a že soudcem nad tím, co je dobré a čeho je třeba, nejsou řeči a skutky lidí, ani pokrok, nýbrž já se svým srdcem.“⁵ V Luzernu viděl potulného hudebníka, který za svoje

---

³ ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 256.

⁴ ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 256.

⁵ ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 260.

vystoupení nedostal nic. Západ ho trpce zklamal. Jeho idealizovaná evropská civilizace mu ukázala i svou stinnou stránku, chyběl zde soucit člověka s člověkem.

Po návratu do Jasně Poljany vyučoval ve škole pro venkovany, kterou založil. Literární činnost šla stranou. Uvědomil si, že vlastně neví, jak by mělo být správné vyučování konspektováno, a proto znovu vycestoval. Navštěvoval různé školy, ale žádná metoda výuky se mu nezamlouvala. Školství pro něj nemělo žádný význam, pokud se inteligence lidem vnucovala. Na škole v J. Poljaně zvolil svoje vyučovací metody, žáci nebyli k žádným činnostem nuceni násilím, docházka byla dobrovolná a kladl se důraz na individuální přístup ke každému dítěti. Poté Lev Nikolajevič založil časopis „Jasná Poljana“, kde šířil své pedagogické myšlenky. Také se stal smířčím soudcem a lid si ho zamiloval pro jeho bojovnost vůči státu. Veřejnou činností byl však zklamán a hledal štěstí v rodinném životě.

Po nějaký čas se přátelil s rodinou doktora Bersa. Zamiloval se do jedné z jeho dcer, Sofie Bersové. Jelikož jí bylo pouhých sedmnáct let a jemu přes třicet let, svou lásku tajil. Ve svém románu „Anna Karenina“ vylíčil, jak jí svou lásku vyznal. Začáteční písmena slov, která se neodvážil vyslovit, napsal na stůl. Sofie pochopila smysl „hádanky“ a city opětovala. Dne 23. září 1862 se konala svatba. Na manželství bylo vyřčeno mnoho záporných i kladných názorů, ale jedno se mu nedá upřít. Toto období, které bylo vyplněno rodinným štěstím, mělo příznivý vliv na Tolstého tvorbu, napsal největší svá díla: „Vojna a mír“ a „Anna Karenina“.

Mohlo by se zdát, že konečně našel podstatu svého života, ale i v takto šťastných chvílích nebyl Lev Nikolajevič spokojen. Znovu se v něm probudila stará pochybovačnost. Na nic se nesoustředil, vše mu přišlo nepodstatné a život hloupý. Východisko z toho všeho našel v Bohu. Přestal literárně tvořit a zajímaly ho jen studie ohledně náboženství. Když našel víru v Boha, zcela se jí podřídil. Bylo mu už přes padesát a neodvažoval se obřady církve a vše s ní spojené odsuzovat. Ale jeho rozum se nemohl s církví shodnout. Měl všechno, co si jen mohl přát-zdraví, bohatství, slávu, rodinu, a přece měl pocit, že mu něco schází. Nechápal svůj duševní stav a přemýšlel, proč jsou i prostí lidé spokojeni. Došlo mu, že za vším

stojí víra a začal hledat takovou, která by však nebyla v rozporu s rozumem. Vystoupil z církve a napsal „Kritiku dogmatického bohosloví“. Když se Tolstoj trvale rozešel s církevním učením, začal studovat hebrejštinu, aby pochopil všechny staré texty a pustil se do studování evangelií, na kterých založil svou víru v pěti přikázání: I. Nepoddávej se hněvu, II. Necizolož, III. Nepřísahaej, IV. Neodpírej zlu zlem, V. Nebuď nikomu nepřítelem.⁶ Náboženství v jeho novém výkladu se mu stalo praktickou ideou, kterou hlásal.

Zdálo se, že s vírou v Boha konečně nalezne vnitřní klid. Jeho kniha „O životě“ má za motto Pascalova slova: „Člověk je pouhá třtina, nejslabší třtina z přírody, ale třtina, která myslí... Veškerá naše důstojnost záleží v myšlení... Usilujme proto, abychom mysleli správně: to je základem mravnosti.“⁷ Čím více Nikolajevič studoval náboženství, tím více s ním byl v rozporu. Byl jím úplně posedlý a tím strádalo jeho manželství. „Levočka neustále pracuje, jak říká. Ale běda – píše nějaká náboženská pojednání. Čte a přemýšlí, až ho rozbolí hlava, a všechno to dělá proto, aby ukázal, že církvev není zajedno s učením evangelia.“⁸ Turgeněv, než zemřel, napsal mu dopis, „v němž snažně žádá svého ‚přítele, velikého spisovatele země ruské‘, aby ‚se vrátil k literatuře‘. Právě tehdy ale sepsal svá mistrovská díla: „Smrt Ivana Iljiče“, „Povídky a pohádky pro lid“, „Vláda tmy“, „Kreutzerova sonáta“ atd.

Na umění Tolstoj nikdy nezanevřel, působilo mu radost. Ale nepřišlo mu podstatné, aby to musel dávat najevo. „Neodsuzuj mne za to,“ psal své tetě, hraběnce Alexandře Andrejevně Tolsté, „že se ještě i teď, na samém prahu hrobu, zabývám takovými malichernostmi. Ty malichernosti vyplňují můj volný čas a dopřávají mi odpočinout si od skutečně vážných myšlenek, jež naplňují mou duši.“⁹ V té době

---

⁶ Viz ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 286.

⁷ ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 288.

⁸ ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 295.

⁹ ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 327.

Rusko sužovala krize a Tolstého díla byly cenzurovány nebo docela zakazovány. Tolstoj odmítal postoj inteligence k národu, carismus, soudobé pravoslaví, ale i liberalismus evropského západu a průmyslový pokrok. Kritizoval západní společnost a tím vším se pouštěl do sociálního boje. „V dlouhém zajímavém dopise jedné dámě, která ho žádala, aby přijal členství v Komitétu pro šíření znalosti čtení a psaní mezi lidem, vyslovuje Tolstoj i jiná obvinění proti liberálům: Odjakživa hráli úlohu podvedených; ze strachu před carskou samovládou se stávají spoluvíníky; jejich účast ve vládě dodává samoděržaví morální prestiž a je samé přivývká kompromisům, které z nich rychle dělají nástroje vládnoucí moci. Alexandr II. řekl, že všichni liberálové se dají koupit ne-li za peníze, tedy za pocty. Alexandr III. mohl bez rizika smazat liberální dílo svého otce: „Liberálové si mezi sebou šuškali, že sem jim to nelíbí, ale dále se podíleli na činnosti soudů, zemstev, univerzit, státních úřadů, tisku; v tisku dělali narážky na to, nač je dělat směli, a mlčeli o tom, o čem jim bylo zakázáno mluvit; ale tiskli všecko, co jim bylo poručeno tisknout.“ Totéž dělají i za vlády Mikuláše II. „Když tento mladík, který nic nezná a ničemu nerozumí, drze a beztaktně odpovídá zástupcům lidu, zdalipak liberálové protestují? Kdepak... Ze všech stran posílají mladému caru zbabělá a podlézavá blahopřání.“¹⁰ Bylo jen málo lidí, kteří by se k Nikolajeviči připojili a veřejně se postavili proti státu. Byl sice slavný, možná proto se jeho odpor „přehlížel“, ale byl sám. Celý život měl v hlavě své zásady, ale nikdy je nebyl schopen zcela převést do reality.

Jeho žena i děti jeho víru nechápaly a nesouhlasily s ní. I když při něm v životě stály, nedokázaly předstírat zaujetí. A Tolstoj to ani nechtěl, protože byl milovníkem pravdy. Jediné, v čem viděl východisko, byl odchod. Hlásal prostý a odříkavý život, ale žil v přepychu, k němuž ho poutal rodinný život. 8. července 1897 napsal své ženě dopis na rozloučenou.

---

¹⁰ ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 331.

„Drahá Soňo!

Již dlouhou dobu se trápím pro to, že můj život neodpovídá tomu, več věřím. Přimět Vás, abyste změnili svůj život a své zvyklosti, na něž jsem Vás sám navykl, jsem nemohl. Právě tak jsem až dosud nemohl od vás odejít, neboť jsem si říkal, že bych tím připravil děti, dokud ještě byly malé, i o tu trochu vlivu, který jsem na ně mohl mít, a že bych vám způsobil bolest. Ale žít dále tak, jako posledních šestnáct let, to jest hned s vámi bojovat a rozčilovat vás, a hned zase sám podléhat svodům, kterým jsem přivykl a které mne obklopují, to také již nemohu. Rozhodl jsem se tedy učinit nyní to, co jsem chtěl učinit již dávno: odejít... Jako Indové, když dosáhnou šedesáti let, odcházejí do lesů a jako si každý starý nábožný člověk přeje zasvětit poslední roky svého života Bohu, a ne žertování, pohrávání se slovíčky, klepům a tenisu, tak i já na prahu své sedmdesátky toužím celou svou duší po takovém klidu, samotě, a i kdyby ne dokonalém souladu, tedy alespoň ne křiklavém nesouladu mezi svým životem a svou vírou a svědomím. Kdybych odcházel otevřeně, propukly by prosby, odsuzování, hádky, nářky, a já bych ochabl a možná byl své rozhodnutí neuskutečnil, a uskutečnit je musím. Prosím vás proto, abyste mi odpustili, jestliže vás můj čin zarmoutí. A hlavně ty, Soňo, mě ve svém srdci nech v dobrém odejít a nehledej mne a nehorši se na mne, neodsuzuj... Že Tě opouštím, neznamená nikterak, že bych si měl co stěžovat na Tebe. Vím, že jsi nemohla, doslova nemohla a nemůžeš vidět a cítit jako já a žes proto nemohla a nemůžeš změnit svůj způsob života a přinášet oběti tomu, co nevyznáváš. Nijak Ti to nezazlívám, ale naopak s láskou a vděčností vzpomínám na dlouhých třicet pět let našeho života, a zvláště na první polovinu té doby, kdy jsi s mateřskou obětavostí, vlastní Tvé povaze, tak energicky a statečně nesla to, v čem jsi viděla své poslání. Dala jsi mě a světu, co jsi mohla dát: mnoho mateřské lásky a obětavosti... Ale v poslední době našeho společného života, v posledních patnácti letech se naše cesty rozdělily. Nemohu uvěřit, že bych tím byl vinen já, protože vím, že jsem se nezměnil kvůli sobě, ani kvůli lidem, nýbrž proto, že jsem nemohl jinak. Ani Tebe

nemohu vinit, žes mě nenásledovala, a děkuji Ti a vzpomínám a budu Tě vzpomínat s láskou za všechno, co jsi mi dala.

Sbohem má drahá Soňo. Tvůj milující...¹¹

Dopis napsán byl, ale skutečnost jiná. Zprvu si byl Tolstoj jist, že odejde, ale když později spatřil své blízké, pochopil, že svou rodinu miluje a že není schopen učinit takové rozhodnutí. A tak dopis schoval a napsal na něj: „Odevzdati po mé smrti mé ženě“.¹² Výčitky svědomí v něm ale přetrvávaly. Nebyl spokojený, rozhodoval se, má-li upřednostnit lásku k rodině anebo k Bohu. V rodinném prostředí se mu však nedostávalo vnitřního míru a klidu. A proto 10. listopadu 1910 k páté hodině ranní odešel z Jasné Poljany. Doprovázela ho jeho dcera Alexandra zjistiť, že ho hledají a ví, kde se nachází, a proto neváhala a šla otce varovat. Tolstoj ihned odjel vlakem směrem na Kavkaz. Cestou ale onemocněl a musel vystoupit už na stanici Astapovo, kde 20. listopadu 1910 i zemřel. Po jeho smrti byl dopis, který napsal své ženě, odevzdán hraběnce jejím zetěm, kterému jej Tolstoj svěřil.

3 Tolstoj- spisovatel, filosof, pedagog

Lev Tolstoj je osobností světového významu. Jeho talent se projevil v různých oblastech činnosti: byl vynikajícím spisovatelem, svérázným myslitelem a svou stopu zanechal také v pedagogice. Tyto sféry činnosti jsou však úzce propojeny. Tolstého se bytostně dotýkaly problémy doby, v níž žil, bolestně prožíval především sociální dramata. Jeho přecitlivělost ho přiváděla k vnitřním rozporům, které vrcholily vnitřní krizí. Pro Tolstého je charakteristické kolísání mezi realismem a irealismem. Pravdivé a přesné vidění reality a pravdy si odporovalo s iluzemi idealistických představ.

---

¹¹ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 347-348.

¹²HOUŠKA, Vítězslav. *Kdo je L. N. Tolstoj*. Praha: Orbis, 1949. s. 33.

Lev Tolstoj tvořil díla prozaická a dramatická. Psal romány, povídky, pohádky, novely a divadelní hry. Je znám svými deníky a četnou korespondencí. Tolstoj byl publicista, historik, vychovatel, moralista, teoretik umění, zemědělský a společenský reformátor a zakladatel náboženského směru. Literární díla Tolstoje jsou tedy velmi různorodá, stejně tak jako jeho život. Základní Tolstojovou tezí bylo neprotivení se zlu násilím a celkové nenásilí a tato teorie se také prolíná celou jeho tvorbou. Velkým obdivovatelem Tolstoje byl T.G.Masaryk, který si s ním dokonce dopisoval.

„Řekl jsem již a opakuji, Tolstoj stojí na místě zcela osobitém. Ani literárně nemůžeme o Tolstém říci, že vychází od toho nebo onoho ze svých předchůdců, jako se říká o Dostojevském, že vyšel z Gogola. A můžeme-li například srovnávat a spojovat Turgeněva s Gončarovem, Turgeněva s Puškinem, Tolstého nemůžeme takto spojovat s žádným z jeho předchůdců a vrstevníků.“¹³

Jeho umělecké nadání se projevovalo již v raném věku. V jeho dílech si můžeme všimnout, jak velmi přesně dokáže popisovat přírodu a jak s přehledem charakterizuje psychiku postav. Jeho schopnost líčit nitro člověka je pozoruhodná. Snažil se o neustálé sebezdokonalování, také se snažil zlepšit život nevolníků a řešil problémy ruské společnosti. Ale jeho přílišná impulzivnost a postavení šlechtice ho nezřídka přivedla do konfliktů s okolím. Pocházel z aristokratické rodiny a od mládí mu byly aristokratické názory vštěpovány. Jeho vysoké společenské postavení se odporovalo s křesťanskou prostotou, kterou hlásal. Ve své „Zpovědi“ napsal: „Jednou časně z jara jsem byl sám v lese a naslouchal lesním zvukům a šramotům. Naslouchal jsem jim a přemýšlel o tom, na co jsem nepřestával myslet již celé tři roky. Hledal jsem opět Boha... A připomněl jsem si, že jsem žil vlastně jen tehdy, když jsem věřil v Boha. Při této myšlence vzduly se ve mně opět radostné vlny života. Všecko kolem ožilo, všecko nabylo smyslu. Ale jakmile jen zapomenu, nevěřím v Něho, umírám. Co tedy vlastně ještě hledám? – vzkřikl ve mně hlas. – Vždyť On je to! On je tím, bez čeho nelze žít! Znat Boha a žít – je totéž. Bůh je

---

¹³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rusko a Evropa III*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996. s. 289.

život... A toto světlo mne již neopouštělo.“¹⁴ Náboženství se mu stalo základní ideou života a přičítá mu veliký význam. Jeho filosoficko-náboženský názor vychází z jeho vojenských zážitků, když sloužil v ruské armádě. Když dokončil své dílo „Zpověď“, vzdal se své spisovatelské dráhy. Zcela bezohledně zlehčoval svá umělecká díla a nazýval je tlachem. I přes to vydal velký román „Vzkříšení“, ve kterém ovšem hrdina románu vstoupil do světa víry a tam našel cíl a smysl života. Jeho filosofický idealismus byl spjat s jeho náboženskými názory. I když v mládí pochyboval o náboženství, nikdy se nestal ateistou. Oficiální církve sice začal kritizovat, ale zároveň si byl jistý, že se lid bez náboženství neobejde. Zastával názor, že vytvořit rozumný život lze jen tehdy, když se začne s výchovou těch nejmenších.

Jako jeden z prvních pedagogů, kteří si všimli Tolstého a jeho školy, byl Jan Mrazík. Roku 1887 vyšel v časopise Česká škola článek Jasnopoljanská škola, ve kterém Mrazík vychvaluje Tolstého „pedagogický liberalismus“ a vyzývá české pedagogy k povšimnutí jeho kvalit. Později také publikoval překlady některých pasáží z Tolstého čítanek a zároveň se negativně stavěl proti Tolstého Slabikáři. V čítankách ho zaujala jejich výraznost, jasnost, vynalézavost a celkový dojem, kterým se snažil u dětí navodit chuť ke čtení. Bez povšimnutí nemohu nechat i fakt, že moravský pedagogický časopis Komenský, který se vydával před první světovou válkou, měl jako heslo Tolstého slova: „Jediné kritérium pedagogiky je svoboda, jedinou metodou pokus.“¹⁵ Také nemohu opomenout autora, který se věnoval Tolstého celé osobnosti. Byl to náš Karel Velemínský¹⁶, který neváhal podniknout cestu do Ruska do Jasně Poljany. Jeho pojednání o Tolstém jako pedagogickém mysliteli nikdo nepředčil, ať už svou rozsáhlostí, tak i pozoruhodností.

---

¹⁴ ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. s. 284.

¹⁵ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a PECHA, Libor, ed. *L. N. Tolstoj a jeho pedagogický odkaz*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. s. 63.

¹⁶ Karel Velemínský: pedagog, překladatel, úředník ministerstva školství a národní osvěty, 1880 – 1934.

Jakožto pedagog napsal řadu dodnes cenných povídek pro děti. Právě jeho pedagogická činnost mě zaujala, a proto jsem se touhle kapitolou jeho života dále zabývala.

4 Pedagogická činnost

Světově proslulý spisovatel, myslitel L. N. Tolstoj, vynikl i jako výborný pedagog. Jako student na vysoké škole poznal univerzitu a postupně se seznamoval se všemi druhy venkovských škol. Ale žádná škola se mu nelíbila a neschvaloval ani jejich metody učení. Jako při bádání po pravém smyslu života a otázkách pravé víry, tak i při své pedagogické činnosti zjistil, že vše vychází z nepravdivého základu. Veškerá jeho pedagogická práce souvisí s jeho lidskou, filosofickou i uměleckou existencí. Na první pohled by se mohlo zdát, že se pedagogice věnoval pouze okrajově, protože se otázkami ohledně školství zabýval poměrně krátkou dobu svého života. Ale i za tak krátký čas dokázal velmi významným způsobem přispět k rozvoji pedagogiky. Nejdříve založil v Jasné Poljaně školu pro vesnickou mládež, která měla být vzorem pro všechny ostatní školy jak v přístupu k dětem, tak v celkové metodice při vyučování. Na své škole hájil svobodnou výchovu, a proto se nazývala „volná škola“. Žáci nebyli trestáni ani zkoušeni. Učili se jen to, co bylo v jejich zájmu. Tolstého nároky na to, aby se u dětí co nejvíce rozvíjela tvořivost, je aktuální i v dnešní době. Následně na to začal vydávat časopis, kde uveřejňoval právě své metodické postupy a články měly sloužit i pro učitele jako příručky. Poté své pedagogické dráhy zanechal, ale jak to u Tolstého bývá, znovu se k ní vrátil. Nemohl si nevšimnout, že školství chybí knihy pro lepší výuku. Proto se rozhodl psát učebnice, čítanky, slabikáře. Za nejdůležitější pokládal emoční, morální a čestné hledisko výchovy. Jeho článek: „Kdo od koho se má učit: selské děti od nás nebo my od nich?“ velmi přesvědčivě popisuje tyto stanoviska. Protože Tolstoj nedostudoval, ponechal si tak nezávislý postoj ke školství. Ze svých cest za hranice, kde se snažil najít nové cesty ve výchově, přijel plný osobitých, nekompromisních a

neústupných plánů. Snil o škole, která by byla nepoznamenaná zkaženým státem, která by byla obklopená přírodou, a učili by se v ní prostě děti. Do 19. století neexistovaly veřejné školy na vesnicích. Zato se zvyšovaly počty škol soukromých, zejména ve farních obcích.

4.1 Tehdejší stav ruského školství

„Učitelem na vesnických národních školách za carského Ruska býval duchovní, tzv. d'áček, popřípadě kostelník, vysloužilý voják nebo prostě nějaký gramotný člověk. Ráz školy byl soukromý a domácí. Učilo se v obecní budově, v sýpce nebo v hostinci, v najaté místnosti nebo v učitelově bytě, někdy se škola stěhovala dům od domu. Výuka spočívala v četbě církevněslovanských modlitebních textů. Žáci přecházeli po roce do vyšší třídy s tím, že přešli od slabikáře k žaltáři, po dalším roce od žaltáře k časoslovu (sbírce modliteb). Žáci nerozuměli církevněslovanskému jazyku, kterým byly psány církevní texty, a proto převládalo mechanické pamětné učení. Celý systém učení byl středověký, kázeň tuhá a bití tak samozřejmé, že při nastupující liberalizaci a modernizaci ruské venkovské školy narážel nový výchovný styl na nedůvěru rodičů, a to z té prosté příčiny, že si rodiče školu bez bití nedovedli představit a měli pak pochybnosti i o úrovni vědomostí a kázně v nové škole. Uvedený starý styl se zvláště na venkovských školách mnohde udržel až do konce 19. století. Až po roce 1830 se začaly na ruském venkově objevovat první školy v dnešním slova smyslu, a to sporadicky tak, jak je zakládali a svým nákladem udržovali jednotliví osvícení statkáři. Ačkoli bylo ruské školství silně opožděné za jinými evropskými státy, snažila se oficiální místa přenášet i na venkov hned a bez mezistupňů nejnovější formy západoevropských škol. Moderní škola, která byla mnohem nákladnější, se setkávala s odporem venkovského lidu, který přijímal zaváděné novoty s nedůvěrou, odmítal platit školné, jež mu bylo vyměřováno, a nebyl srozuměn s tím, že si nemůže vyučování přizpůsobovat svým

potřebám a rozhodovat o něm tak jako o vzdělávání mládeže v řemeslných dovednostech.“¹⁷

4.2 Jasnopoljanská škola

Lev Nikolajevič tedy chtěl založit novou školu originálního typu. Po smrti jeho bratra se znovu vzchopil a začal s vychovatelskou činností, kterou si tak dlouho připravoval. Impulsem pro založení Jasnopoljanské školy byl román německého spisovatele Bertholda Auerbacha *Neues Leben „Nový život“*, který vyšel roku 1851. Tolstého zaujal pedagogickými názory a v roce 1849 založil Jasnopoljanskou školu, která byla dvoutřídní. Učitelé byli čtyři a neobávali se svobodného myšlení. Žáků bylo 30-40 a především chlapci. Děvčat bylo jen několik, protože rodiče považovali školní docházku děvčat za luxus. Poté co se rozkřikla pověst o úspěších této školy, docházeli chlapci i děvčata z okolních obcí. Předmětů bylo dvanáct: čtení mechanické a postupné, psaní, krasopis, mluvnice, biblická dějprava, ruské dějiny, kreslení, rýsování, zpěv, počty, výklady přírodovědecké a náboženství. Vyučování v Jasnopoljanské škole se řídilo potřebami žáků. Rozvrhy se málokdy dodržovaly a aktuálně se upravovaly. Odpoledne měly být například probrány čtyři předměty. Ale když jeden z nich žáky zaujal, probíral se déle. Škola se vyvíjela svobodně za přispění jak žáků, tak i učitelů. A vědomosti si žák získával pouze tehdy, pokud o ně měl zájem. Žák měl právo do školy nechodit a také se zde žáci nezkoušeli. Po vyložení probírané látky dostávali pouze otázky, na které spontánně odpovídali jeden přes druhého, učitel nezkoušel. Někdy se také žáci shlukovali do skupinek, ve kterých diskutovali a navzájem se opravovali. Tímto způsobem ve studentech probouzel soutěživost a chuť k otevřenému vyjádření. Z hlediska zkoušek vycházel Tolstoj z vlastních zkušeností. Dospěl k tomu, že zkoušky nutí žáka učit se danou látku nazpaměť, což se mu zdálo nesmyslné a bezvýsledné. Vypozoroval, že i ti, co látku snadno pochopili, těžce nacházejí slova, kterými by své znalosti vyjádřili a trpí trémou, jsou-li vyvoláni. A proto pro něj zkoušky nebyly

---

¹⁷ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a PECHA, Libor, ed. *L. N. Tolstoj a jeho pedagogický odkaz*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. s. 21-22.

dobrým kritériem pro měření vědomostí a následnému ohodnocování. Ani Tolstého zkušenost s tresty nebyla dobrá. Zpočátku těm, co něco ukradli, na záda našili lístek s nápisem „zloděj“. Když však viník po čase opět něco zcizil a znovu dostal lístek, Tolstoj při pohledu do jeho tváře pochopil, že trestem v něm jenom vyvolával podnět k izolaci od ostatních. Dospěl k názoru, že násilí učitelé užívají jen ze spěchu a z nerespektování lidské osobnosti. V Jasnopoljanské škole dodržovali zásadu, že výchova náleží rodině a škola se do ní nemá plést. V počátcích ve škole chyběly pomůcky, k dispozici nebyly ani nástěnné tabule. A tak si vystačili pouze se stěnami tříd, které si křídou rozdělili na části. Tolstoj, který celou školu financoval, nakoupil břidlicové tabulky, papír a zábavné knihy. Slabikáře ani čítanky ve škole neměli. Tolstoj pro žáky obstaral sbírky lidových pohádek, přísloví, písní, hádanek a bylin. Ale také kroniky, legendy a starobylé knihy o náboženství. V jednotlivých předmětech se učitelé snažili zaujmout žáky hravým způsobem.

Čtení, díky zajímavým knihám, se stalo zábavou a děti si obsahy přečteného horlivě vyprávěly a věty a slova si psaly na zeď. Slabikovat se naučil postupně každý podle svých schopností. Děti užívaly spoustu metod, ale úspěch byl vynikající. Úkolem učitele byl pak jen výběr takových knih, které ulehčovaly práci. V té době bylo jen málo knih, které byly přístupné pro děti a mládež a to vedlo Tolstého k tomu, aby sám psal knihy pro mládež a lid vůbec. Protože i přechod ke spisovnému jazyku dělal vesnickým žákům potíže.

Psaní a krasopis se také zakládal na dětské hravosti. Jeden z žáků říkal ostatním to, co měl zrovna na mysli a oni psali písmena, slova a zároveň chápali, co napsali.

Mluvnice byla zprvu předmět méně oblíbený. Žáci si mysleli, že je to spíše intelektuální hříčka a že ji nedovedou využít pro správné psaní. Ale později si vymysleli zábavné prostředky pro vyučování. Z daných slov dělali periody, skládali verše a od toho si učitelé slibovali, že se naučí zákonům slov, změnám, koncovkám a že si tím vštípí smysl pro to, čemu abstraktně učí mluvnice.

Tolstoj se nejvíce zaobíral slohovými cvičeními. Žáci si téma vybírali sami. Když učitelé zadávali témata jednoduchá, setkali se s neúspěchem. To, co se zdálo být jednoduché, bylo pro žáky složité. Naopak snadné pro ně bylo to, co bylo složité a živé. Podstata při psaní slohových prací spočívala ve svobodě a volnosti při výběru tématu. Nekladl se důraz na formální nároky, jako byla například úprava textu, pravopis, stavba a logičnost námětu.

Tolstoj dětem rád vyprávěl příběhy. Na biblickou dějepravu získával materiály přímo z bible. Starý zákon se mu jevil pro děti srozumitelnější než Nový zákon. A všechny jeho interpretace v učebnicích zavrhoval s tím, že jsou neumělecká.

U dějepisu a zeměpisu se stavěl proti takovému způsobu vyučování, kde by byla na prvním místě paměť. Dospěl k závěru, že dějepis nemůže spadat do obecných ani středních škol, protože se v člověku ještě nestihl probudit historický zájem. Ten podle něho rostl s pročitáním novin a se zájmem o politické události. Zjistil, že z obecných dějin děti zajímalo jen to, co mělo umělecký ráz. Stejně to bylo i se zeměpisem. Žáky nezajímaly abstraktní informace, spíše chtěli vědět, jak k určitým závěrům lidé vůbec dospěli. Ale postrádali zase tu podstatnou věc, zájem o zeměpis. A ten mohl vzniknout pouze cestováním, čtením a znalostí přírodních zákonů.

Rovněž při kreslení se dbalo na tvůrčí dovednosti dětí. Nejdříve kreslili pomocí různých tyčinek a tužek čáry, z těch se postupně stávaly obrazce a nakonec došlo i na technické kreslení. Tím se chtěli učitelé vyvarovat bezduchému obkreslování předmětů.

Tolstoj byl vášnivý milovník hudby, a proto chtěl, aby hodiny zpěvu byly pro mládež zálibou a potěšením. Zjistil, že pravá hudební výchova je méně efektivní, když se soustřeďuje jen na veřejná vystoupení, která byla běžná pro chrámové účely. Význam zpěvu vyzoroval z příjemného a neformálního projevu a zpěváci tak protahovali hodiny zpěvu na dvě až tři.¹⁸

---

¹⁸ Viz TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a PECHA, Libor, ed. *L. N. Tolstoj a jeho pedagogický odkaz*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. s. 25-32.

V Jasnopoljanské škole byly na prvním místě zájmu žáci. Ti měli právo rozhodovat o tom, co se bude v daný okamžik probírat za látku. A právě oni také mohli klást otázky. To se však nelíbilo oponentům Tolstého školy, kteří mluvili o takzvaném „despotismu dětí“.

Tolstoj však neustále přemýšlel o tom, jestli vzdělání na vysoké úrovni prospěje venkovským dětem, když zbytek života stejně stráví těžkou fyzickou prací. Ale odpověděl si na tuhle otázku stylem, který vypovídá o jeho hlubokém humanismu: „každý člověk má právo na požitek umělecký, tím spíše dítě vesnické, které má požitků tak málo.“¹⁹

Jasnopoljanská škola svým vyučovacím plánem předčila mnohé školy městské. Lev Nikolajevič se snažil žákům předávat to nejlepší, co se mu podařilo najít a objevit. O tom svědčí i fakt, že všichni, kteří přijeli navštívit tuto školu, byli překvapeni tím, jak se žáci rychle zlepšují a jak upřímný vztah panuje mezi nimi a učiteli. Zajímavá byla také snaživost žáků, kteří ve škole nepovinně strávili sedm až osm hodin denně. Učitelé i Tolstoj sám často chodili s žáky domů, koulovali se s nimi, klouzali po rybníce, sáňkovali a navštěvovali nemocné žáky. Ve škole bylo radostné, srdečné a přátelské prostředí.

Tolstoj pozoroval a všímal si svých žáků, zaměřoval se na jejich individuální zvláštnosti. Zmínil se o nejtalentovanějším žákem, Fed'kovi. Ze všech spisovatelů, které Lev Nikolajevič znal, měl totiž právě on nejrozvinutější smysl pro pravou míru. „Fed'ka školy jasnopoljanské ve skutečnosti jmenoval se Vasilij Morozov a žije jako povozník v Tule. Přátelství Tolstého zachoval si po padesát let. Do mezinárodního sborníku vydaného P. Sergějenkem k osmdesátým narozeninám velkého spisovatele (O Tolstom, Moskva, 1908) napsal krásnou vzpomínku Ze

---

Viz TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Педагогические сочинения*. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1953. s. 153-237.

Viz VELEMÍNSKÝ, Karel. *L. N. Tolstoj jako pedagog*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1923. s. 15-30.

Viz TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a HRUBÝ Jaromír, ed. *Spisy hraběte Lva Nikolajeviče Tolstého. Svazek 9, Paedagogické stati*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1897. str. 124-196.

¹⁹ VELEMÍNSKÝ, Karel. *L. N. Tolstoj jako pedagog*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1923. s. 26.

zpovědi. Tolstoj s předmluvou svou uveřejnil Morozovovu povídku Za jedno slovo ve Věstníku Jevropy r. 1908. Ve Zpovědi Morozov vypravuje, jak vzpomínka na hry a zábavy ve společnosti Tolstého zachránila jej od sebevraždy, jak později přilnul k náboženskému učení svého učitele, šířil jeho spisy mezi prostým lidem v Tule, seznamoval náboženské pochybovače a revolucionáře s Tolstým a stopoval všechn jeho vývoj.²⁰

Tolstoj škole zasvětil všechn svůj čas i přes to, že přestal v tu dobu umělecky tvořit. Vrhł se do pedagogických činností a začal vydávat časopis a vlastní čtenářskou edici.

4.3 Časopis Jasná Poljana

Časopis Jasná Poljana vycházel jenom rok a to každý měsíc od 1. ledna 1862 do konce roku. Ale jeho poslední dvanácté číslo cenzura povolila k vydání až v březnu roku 1863. Redakce se nacházela v Jasně Poljaně a Katkovova tiskárna, která zajišťovala tisk časopisu, v Moskvě. Každé číslo obsahovalo přes sto stran. Na titulní straně bylo Goethovo heslo: Glaubst zu schieben und wirst geschoben- Myslíš, že posunuješ, ale jsi posunován.²¹

O vážnosti jeho pedagogického záměru svědčí právě vydávání tohohle časopisu. V časopise byly teoretické i praktické články na pedagogické téma. Popisoval venkovské školy, přinášel revise venkovských knihoven a měl upozorňovat na dobrou lidovou četbu. Autorem teoretických článků byl převážně Tolstoj sám. Zajímavé jsou v časopise i zprávy o školách z okolí Jasně Poljany, které psali učitelé těchto škol. Tím se naplnil redaktorův úmysl – informovat veřejnost o tom, jak vypadá vnitřní struktura vesnických škol a jaké jsou jejich problémy. Pouze

---

²⁰ VELEMÍNSKÝ, Karel. *L. N. Tolstoj jako pedagog*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1923. s. 29-30.

²¹ Viz TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a PECHA, Libor, ed. *L. N. Tolstoj a jeho pedagogický odkaz*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. s. 11.

jeden příspěvek byl napsán vzdálenějším autorem a byla to Skvorcova stat' Svoboda školy. Všechny tyto články dávají časopisu zvláštní ráz, až beletristický.

V prvním čísle byla publikována předmluva, kde Tolstoj informoval o přístupnosti a otevřenosti časopisu. Upozorňoval, že se v něm může každý svobodně vyjádřit, ale bez ironie a vzájemného napadání. Tyto upozornění měly svůj význam. Tolstoj chtěl, aby časopis přispíval k rozšíření obzorů prostého lidu, a proto mohl očekávat rozpory v jejich názorech. Ale pravá výměna názorů se nekonala, jen několik popření jeho výroků od uznávaných mluvčích pedagogiky a nezajem širší veřejnosti. Jedinou výpomocí bylo zaslání 1000 rublů od neznámé dámy. Touto neočekávanou apatií byl Tolstoj zdrcený, a proto v dubnovém čísle nabádal učitele, aby do časopisu psali své názory a pozorování. „Neboť prý jen na základě těchto faktů, pozorování a posudků, nikoliv na základě papírových teorií může býti vztyčena budova budoucího vzdělání lidu.“²²

„Tolstoj si výslovně vyžadoval články obsahující:

1. vypsání pokusů, nových způsobů vyučování čtení a psaní, jazyka, počtů, dějepisu a zeměpisu, měřictví, kreslení, zpěvu, náboženství a přírodních věd;
2. zprávy o pokusech, nových způsobech vésti žáky i správu škol; pozorování o účinku trestů a odměn;
3. zprávy o způsobech svobodného vzdělání mimoškolního, pozorování, jak žáci zužitkují a doplňují vědomosti, které si odnesli ze škol;
4. o zarážejících neúspěších vyučování a o příčinách jejich;
5. o knihách, jež mají úspěch mezi žáky a vůbec mezi lidem, jakož i úsudky čtenářů o nich;
6. charakteristiky celých ústavů, jednotlivých učitelů a žáků, kteří překvapují zvláštními typickými nedostatky nebo přednostmi;
7. o poměru rodičů k dětem, k učitelům, a o požadavcích rodičů od vzdělání;

---

²² VELEMÍNSKÝ, Karel. *L. N. Tolstoj jako pedagog*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1923. s. 39.

8. zprávy o vzniku a vývoji škol i knihoven.²³

Po jeho výzvě získal časopis uvedený článek Skvorcovův a několik statí o vzdálenějších školách. Skvorcov ve svém článku narážel na městské školství, které bylo pod nadvládou úřadů a uznával názory Tolstého o svobodě školy a nezávislosti na státu. Podle Skvorcova byla škola podřízena státu. Náboženské vzdělání bylo sice důležitou částí ve vyučování, ale neopravňovalo to církev k absolutní moci nad školou. Řekl, že škola se stane svobodnou jen tehdy, pokud se vymaní z nadvlády státu.

V prvním článku časopisu se zabýval problematikou nedostatečného vývoje škol. V dalších statích se snažil vymezit rozdíl mezi výchovou a vzděláním, poukazoval na správnost výchovy dítěte, nevěřil ve všeobecný pokrok a vystihl zde ducha školy jako podmínku úspěšného vyučování. „Duch školy je vždy v obráceném poměru k nutivosti a pořádku školy, v obráceném poměru k zasahování učitelovu do způsobu myšlení žáků, v přímém poměru k počtu žáků, v obráceném poměru k trvání výkladů atd.“²⁴

Časopis byl určen ruskému školství, ale Tolstoj zde pro srovnání psal i o svých pozorováních z ciziny a považoval západoevropské školy za špatné. Tolstoj si také cenil neuvědomělého vzdělávání z ulice, knihoven, muzeí, divadel, přednášek, které působí mnohonásobně víc než povinné vyučování. O vyšším vzdělání měl své nevalné mínění. Zesměšňoval střední školy a univerzity, kde žáci neměli právo svobodné volby.

Z důvodu nedostatku literatury pro lid a mládež v časopise tiskl povídky, které se líbily žákům a byly srozumitelně napsány pro lid. Vedle několika pohádek se zde objevily i prosté příběhy z venkovského života, prstonárodní hádanky a pořekadla. Dále zde byly otištěny i práce žáků. Myšlenka, že dětský sloh je zájmu mládeže

---

²³ VELEMÍNSKÝ, Karel. *L. N. Tolstoj jako pedagog*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1923. s. 40.

²⁴ VELEMÍNSKÝ, Karel. *L. N. Tolstoj jako pedagog*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1923. s. 52.

nejbližší, je jedna z nejvýznamnějších myšlenek, které Tolstoj do pedagogiky vnesl. Některé články pak přejal do svých čítanek.

Podle Karla Velemínského byla nejdůležitější kritikou Tolstého pedagogické praxe i teorie vydána v Ruském Věstníku. Jejím autorem byl mladý učitel Jevgenij Markov. Markov měl zcela jiný pohled na školství než Tolstoj. Tolstoj byl zastáncem vůle lidu a pro Markova byl lid až na druhém místě. „Nedovedl školu podřizovat lidu, naopak viděl nedostatky ruské školy hlavně v tom, že se ještě příliš málo vzdálila od názorů lidových“²⁵. Nelíbilo se mu podřizování učitelů ve prospěch žáků, ale nakonec Tolstého školu pochválil. Tato stať upoutala pozornost školských úřadů a přinesla časopisu rychlý vzestup slávy.

Rok nepřetržité práce se podepsal na Tolstého duševním zdraví. Neustálý spěch v něm vyvolal pocit, jestli má tohle všechno snažení význam. Začal pochybovat, protože úspěchu, kterého si myslel, že dosáhne, se nedostavilo. Nakonec zanechal vydávání časopisu. „17. ledna 1863 ještě uveřejnil v časopise Moskevské zprávy oznámení, že svůj časopis zastavuje, ale že názory vyslovené v prvním čísle časopisu nezměnil, naopak se domnívá, že byly potvrzeny a jsou stále potvrzovány dalšími zkušenostmi. Dodal, že vzhledem k malému počtu předplatitelů (asi 400) budou nadále vydávány pouze sborníky Jasně Poljany.“²⁶ Časopis „Jasná Poljana“ upadl v zapomnění. Sborníků četby pro lid a pro mládež Knížek Jasně Poljany se vydalo také dvanáct. Obsahovaly povídky, pohádky, hádanky, pořekadla i literární pokusy žáků.

V té době v Rusku vycházelo jen málo odborných časopisů a Tolstoj projevil odvahu a založil tak velký měsíčník. Vytvořil originální typ časopisu, který zkoumal prostředí školy, které by mělo být založeno na zkušenostech získaných s dětmi. Hlavním cílem Tolstého snažení byl zdravý vývoj dítěte. Proto popíral oficiální školy, které dítě umlčovaly a braly mu přirozenou svobodu. Díky tomu, že

---

²⁵ VELEMÍNSKÝ, Karel. *L. N. Tolstoj jako pedagog*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1923. s. 61.

²⁶ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a PECHA, Libor, ed. *L. N. Tolstoj a jeho pedagogický odkaz*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. s. 32.

se dítě stalo středem zájmu učitelů, se objevovaly nové perspektivy. Tolstoj nutil učitele, aby se vzdali ideálu vzdělávání a jako cíl sledovali žáky. V rodině viděl přirozenost výchovy. I když se v časopise nikdy nevyjádřil k tomu, jakým způsobem a do jaké míry by měli rodiče vykonávat vliv na výchovu dítěte.

4.4 Vývojové etapy pedagogické činnosti

Někteří autoři rozdělují Tolstého pedagogické názory do třech vývojových fází. Jevgenij Nikolajevič Medynskij je popsal ve čtyřech.

Počátky Tolstého pedagogiky sahají do roku 1849, kdy se zabýval výukou v Jasnopoljanské škole. Od tohoto se odvíjí první období, které datujeme od roku 1859 až 1861. V tomto období poskytoval dětem své zkušenosti a vědomosti bez přemýšlení o tom, má-li na to právo. Učil děti svých nevolníků a uskutečňoval tak svojí iluzi o harmonickém vztahu mezi rolníky a statkáři. Toto období vystihl například ve Statkářově jitru. V tomto období také zřídil několik dalších škol v okolí.

Druhé období začalo podzimem 1861 a skončilo roku 1862. Po příjezdu ze svých cest za hranice a zkoumání vyučovacích metod, začal vydávat časopis Jasná Poljana, kde se věnoval pedagogickým otázkám. Píše zde podrobněji o vyučovacích metodách na své škole.

Pak na čas přerušil pedagogickou problematiku, pustil se do spisovatelské činnosti a začal s rodinným životem. Ke školství se vrátil počátkem 80. let. Třetí období pedagogické činnosti se týká psaní učebnic a teoretických statí. Roku 1872 vydal Tolstoj slabikář a další učební texty pod jedním názvem „Azbuká“. Roku 1875 vyšlo přepracované vydání nazvané „Novaja azbuká“ a čtyři čítanky. A začal znovu učit na škole.

Čtvrté období zahrnuje devadesátá léta 19. století a počátky 20. století. Je poznamenané umělcovými neshodami s vírou a církví. V těchto letech kladl důraz

na to, že děti jsou morálně mnohem vyspělejší než dospělí a že snadno dokážou prokouknout jejich přetvářku. Proto určil pro výchovu dva předpisy: „Sám žij nejen dobře, nýbrž ustavičně se zdokonaluj, a ničeho neskrývej ze svého života před dětmi.“²⁷ Oproti počátku začal Tolstoj upouštět od volné výchovy. Učitelé už neměli za úkol jen žáky vzdělávat, ale i mravně vychovávat.²⁸

5 Charakteristika Tolstého tvorby pro děti a mládež

Na úvod bych se chtěla zmínit o významu termínu dětská literatura a o jejím dělení.

Literaturu pro děti, literaturu pro děti a mládež můžeme nahradit pojmem dětská literatura. Je to část literatury určená dětskému a mladému čtenáři, která svoji úpravou, obsahem, hodnotami a charakterem přispívá k mentální, etické a estetické výchově čtenáře a je jim také uzpůsobena.

Rozlišuje se:

- a. intencionální literatura pro děti, která je pro ně psána záměrně,
- b. neintencionální literatura pro děti, kterou čtou dětské čtenáři, ale původně byla psaná pro dospělé (např. J. Verne, bratři Grimmové, H. Ch. Andersen, J. Swift, D. Defoe, W. Scott, K. May, v české literatuře - B. Němcová, K. J. Erben). Dochází i k opačnému procesu – např. dětem určené Jiráskovy Staré pověsti české.

Dětskou literaturu lze klasifikovat z hlediska věku dítěte:

- a. 3-6 let (předškolní věk) - leporela, omalovánky, říkadla, hádanky, příběhy (nejlépe se zvířaty);

---

²⁷ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a PECHA, Libor, ed. *L. N. Tolstoj a jeho pedagogický odkaz*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. s. 37.

²⁸ Viz TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a PECHA, Libor, ed. *L. N. Tolstoj a jeho pedagogický odkaz*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. s. 19-37.

- b. 6-11 let (mladší školní věk) - pohádky, povídky ze života dětí, příběhy z přírody, dobrodružné texty, rytmické verše;
- c. 11-15 let (starší školní věk) - dobrodružná literatura (western, indiánky), encyklopedie, dívčí romány;
- d. 15-18 let (mládež) – autobiografické romány, dobrodružné i romantické povídky.²⁹

Děti předškolního věku se s literaturou střetávají spíše jako posluchači. Proto je důležité, aby byl její obsah srozumitelný. Proto jsou velice populární básničky spojené s obrázky, které jsou jednoduché, obsahují krátké texty a jsou dobře zapamatovatelné.

Literatura mladšího věku by měla být plná nových poznatků a informací, které si právě dítě tohoto věku žádá. S nástupem dítěte do školy začíná nové období, začíná se odvracet od dětské naivity a začíná kriticky přemýšlet. Objevuje se aktuální čtenářský zájem.

Literatura staršího školního věku musí počítat s tím, že si dítě prochází pubertou a tudíž racionálně přemýšlí a kriticky se staví k sobě samému i k okolí. Tato mládež touží po odpovědích na soukromý život, je schopna abstraktně přemýšlet.

U literatury pro mládež se projevuje touha po literatuře pro dospělé, protože narůstají rozumové schopnosti.

Vliv literatury na dítě je nenahraditelný. U dítěte se poslechem čtených příběhů a později jejich vlastní četbou probouzí obrazotvornost, cit pro jazyk, dochází k rozšiřování slovní zásoby. Je to prostředek, jak dítě nenásilně vzdělávat a nutit ho k přemýšlení. Dítě si zároveň vštěpuje estetické a především mravní zásady a hodnoty hlavně u pohádek, kde dobro vítězí nad zlem. S takovými typickými pohádkami se ale u Tolstého skoro nesetkáme.

---

²⁹ Viz VLAŠÍN, Š. a kolektiv. *Slovník literární teorie*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, 1977. s. 208.

Viz Wikipedie: *Otevřená encyklopedie* [online]. 15.4.2012. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Literatura_pro_děti_a_mládež

Tolstého zájem o dětskou literaturu souvisí s jeho pedagogickou činností. Když se po letech práce na románu *Vojna a mír* uvolnil, nadchl se pro psaní učebnic. Napsal slabikář, čtyři čítanky, vynikající početnice – všechny jeho učebnice patřily k nejrozšířenějším.

Když otevřel školu v Jasné Poljaně, narazil na naprostý nedostatek učebních pomůcek. Proto chtěl ruským školám napsat čítanky. Následovala dlouhá příprava. Chtěl, aby se na jejich vydávání podílel zcela sám. A proto překládal, přepracovával, zkoumal učebnice. Aby se zavděčil i těm nejmladším, vymýšlel zjednodušené postupy učení.

Koncem roku 1872 vydal „*Azbuku*“, která byla sepsána v rozsahu 4 velkých svazků po 150 – 220 stran. Z toho v každém byla zahrnuta ruská čítanka, početnice, učebnice církevněslovanského jazyka a rady pro učitele:

„K tomu, aby se žák učil dobře, je potřebí, aby se učil rád, k tomu, aby se učil rád, je potřebí:

- 1. aby to, čemu je vyučován, bylo srozumitelné a zajímavé*
- 2. aby jeho duševní síly byly v nejvýhodnějších podmínkách.*

Aby byly žákovy duševní síly nejlépe naladěny, je třeba:

- 1. aby nebyly nové, nezvyklé předměty a osoby tam, kde se učí;*
- 2. aby se žák nestyděl před učitelem ani před spolužáky;*
- 3. (velmi důležité) aby se žák nebál trestu za to, že se špatně učí, to je za to, že něčemu nerozumí; lidský duch může být v činnosti jenom tehdy, když není potlačován vnějšími vlivy;*
- 4. aby se duch neunavoval. Pro žádný věk není možno určit počet hodin nebo minut, po jejichž uplynutí se žákův duch unaví; ale citlivý učitel vždycky pozná spolehlivé příznaky únavy; jakmile je duch unaven, přiměje žáka k tělesnému pohybu; je lépe se zmýlit a propustit žáka, když se ještě neunavil,*

než se zmylit opačně a zadržet žáka, když je unaven; rozpaky, otupělost a vzdorovitost jsou toho jediným důsledkem;

5. *aby byl úkol přiměřený silám žáka, aby nebyl ani příliš snadný, ani příliš obtížný.*

Jestliže učitel nepocítil během tříhodinové výuky ani na okamžik nudu, pak tuto vlastnost má.

Touto vlastností je láska. Má-li učitel alespoň rád svou práci, bude dobrým učitelem. Má-li učitel alespoň rád žáka jako otec nebo matka, bude lepší než ten učitel, který pročetl všechny knihy, ale nemá vztah ani ke své práci, ani k žákům. ³⁰

První svazek obsahoval mnoho obrázků a nad řádkem byla vyznačena správná výslovnost slova. Písmena byla psaná zjednodušeně pro lepší zapamatování a v čítankové části byly převyprávěny bajky, prvotní články i články přepracované. Ve druhém svazku můžeme původních článků najít sedm. Třetí obsahuje i barvitá líčení jezdeckého a loveckého života Tolstého na Kavkaze a dohromady sedmnáct prvotních článků. Také je zde uveřejněna práce žáka z Jasnopoljanské školy Vojaččin život. Ve čtvrtém svazku je původních děl Tolstého devět, z nichž nejznámější je povídka Kavkazský zajatec.

V církevněslovanských částech se nacházely úryvky ze staroruských památek, z církevních děl, z Písma svatého a modlitby s překladem do ruského jazyka. Slova, která se lišila, byla vysvětlována v poznámce pod čarou.

Pro lepší představivost byly počty doplněny obrázky počítadla. Psalo se římskými číslicemi, později arabskými. Ve druhé početnici se žáci učili sčítat a odčítat. Ve třetí se zabýval dělením, které přirovnával ke zpětnému násobení. A čtvrtou knihu věnoval zlomkům.

Na konci každé knihy byly praktické pokyny pro učitele doplněné vysvětlivkami. Pouze první kniha obsahovala i teoretickou část, ve které Tolstoj doporučoval co

---

³⁰ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a PECHA, Libor, ed. *L. N. Tolstoj a jeho pedagogický odkaz*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. s. 181, 185.

nejpodrobnější výklad o životě rostlin a zvířat a vypouštění některých informací, které považoval za nepodstatné (například o sluneční soustavě, zázracích vědy atd.). Tolstoj upozorňoval na to, aby se učilo srozumitelně a zajímavě. Také vyžadoval, aby se učitelé sami vzdělávali a nad každým úkolem přemýšleli.

Jako nejlepší postup při výuce v slabikáři autor uváděl hláskování, to znamenalo postupně číst souhlásky s přidaným e, pak je psát a poté nahlas několikrát dokola přeříkávat. Věřil, že bezduché opisování z knih nemá význam.

První čítanka spolu se slabikářem byla rozvrhnutá na 4 části. Bajky byly součástí první kapitoly, druhá obsahovala líčení, popisy, dětské příběhy a pohádky. Tyto slohové útvary jim potom sloužily jako vzor pro slohové psaní. Pro rozvíjení samostatného učení byly ve třetí části praktické výklady. A čtvrtý díl obsahoval dvě delší básně. I mluvnicky byla tato čítanka rozdělena. Jeden oddíl přihlížel k upravování interpunkce, další k předložkám. Druhá čítanka usnadňovala pravopis, v třetí se zabýval pády podstatných jmen a v čtvrté slovesnými tvary.

Školní knihy byly velice často kritizovány. Tolstoj bral v úvahu kritické poznámky na to, že by měl předělat zejména slabikář a část církevně slovanskou. A proto roku 1874 začal „Azbuku“ předělávat. Celé dílo bylo předěláno a „Novaja Azbuka“ vyšla roku 1875. Byla vydána ve dvanácti částech: slabikář, čtyři ruské čítanky, čtyři slovanské čítanky, dvě početnice a příručka pro učitele. Nové vydání se lišilo od původního vnitřní strukturou a zjednodušením. Velmi zvolna zvyšoval obtížnost cvičení. Ze začátku se objevovala slova dvojslabičná nejvýše o šesti písmenech, poté přešel k trojslabičným, ke čtyřslabičným a delším. Tyto změny měly za důsledek velkou oblibu a hned po svém vydání se kniha těšila velkému zájmu a pozitivní kritice. Tím se Tolstému splnil sen. Tuto knihu napsal pro školu, kterou založil a pro děti, aby se neučily číst mechanicky, jak se v tehdejší době častokrát dělo, ale aby je to, co čtou bavilo a zajímalo. První část knihy opravdu řekne něco jen a pouze tomu, kdo se teprve číst učí, kdo se seznamuje s písmeny, slabikami, slovy a větami.

Čítanky v upravené verzi se liší uskupením podle vnitřní struktury. První z nich byla nejsnazší a hravá. Obsahovala vtipné bajky, dětské obrázky a poučné články, které byly beletristicky upraveny. Centrem všeho dění ve druhé čítance jsou zvířata. Byly zde příběhy ze života, přírodovědecké články a výklady přírodních jevů. Ve třetí čítance už nebyla na prvním místě zábava, ale její pozornost se soustřeďovala na nevtíravé mravní poučky. Ve čtvrté už převládala vážná četba. Tolstého čítanky byly psány mladě, vždyť je psal mladý muž. Každý článek nenechal čtenáře nezúčastněným, popisy nebyly strnulé. Přibližoval tak dětem lidi, zvířata, rostliny a vše živé.³¹

Výstižným příkladem jeho pedagogické činnosti jsou také Tolstého „Pedagogické stati“. Český tisk je přijal s mimořádným zájmem. I v nich projevoval odpor proti německému pojetí výchovy a jeho hluboké pedagogické úvahy daly podnět k debatám, přednáškám i polemikám.

6 Analýza Tolstého děl pro děti a mládež

Tolstoj chtěl svými texty šířit vědění a to nenásilným způsobem. Chtěl, aby vše bylo psáno jasně a zajímavě. Věděl, že nejdůležitější je jazyk, jakým je dílo psáno. Všechny poučné články měly být zábavné a praktické.

U literárních děl věnovaných těm nejmladším kladl důraz na prostý a srozumitelný jazyk. Jsou to kratičké povídky, kde několika slovy nebo větami popisuje běžné věci ze života. Přitom používá jednoduchá slovní spojení často i bez přidání přívlastků. Jako například v dílech „Dědeček a vnučka“, „Míša a sáně“, „Kát'a“ nebo „Máma a Nast'a“.

---

³¹ Viz VELEMÍNSKÝ, Karel. *L. N. Tolstoj jako pedagog*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1923. s. 77-82.

„Nasťa prišla ze školy. Mára byla sama doma. Nasťa vzala knížku a přečetla mámě pohádku. Mára byla ráda.“³²

Zajímavý byl jeho způsob v popisu přírodních jevů. Ve svých pracích se snažil děti upozornit například na život včel v díle „Kterak chlapec vypravoval, jak našel dědouškovi včelí matky“:

„- Hle! tu je matka!- Děd mi na ni haluzkou ukázal, i uviděl jsem dlouhou včelu s krátkými křídly. Lezla mezi jinými včelami a zmizela.“³³

O původu hedvábí psal v povídkách: „Čínská carevna Silinči“, „Jak naučili se Bucharci pěstovati bource“, „Zlatovlasá královna“.

Silinči pozorovala tyto housenky a viděla, že na nich v době, kdy dokonávají, bývá jakási pavučina. I rozmotala tuto pavučinu, upředla ji v nitky a utkala z nich hedvábný šátek. Potom zpozorovala, že housenky ty žijí na morušových stromech. I trhala morušové listí a krmila jím housenky.³⁴

Tolstoj se snažil stručně a jasně povědět, proč se potí okna a proč padá rosa, kam se poděje voda z moře, kterak vzniká vítr, jaká bývá rosa v trávě...

„Voda v podobě páry vystupuje z moře; pára se zvedá do výše, tu se z páry stane mračno. Mračna vítr honí a po světě roznáší. Z mračen padá voda na zemi. Po zemi stéká v bažiny a potoky. Z potoků teče do řek, z řek do moře, z moře voda opět se sráží ve mraky a mraky se rozptýlí po zemi.“³⁵

I v dílech, ve kterých vysvětloval komplikovanější fyzikální jevy, si věděl rady. Vždy je popsal se zábavnou poučností. Například články „Teplo“, „Hmat a zrak“, „Magnetism“ a jiné.

---

³² TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Dětem*. Praha: Lidové nakladatelství, 1950. s. 8.

³³ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *L. N. Tolstého První čítanka*. Praha: Jos. Pelcl, 1899. s. 15.

³⁴ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *L. N. Tolstého První čítanka*. Praha: Jos. Pelcl, 1899. s. 20-21.

³⁵ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *L. N. Tolstého První čítanka*. Praha: Jos. Pelcl, 1899. s. 15.

Tolstoj se svým psaním dokázal dostat do podvědomí dětských myslí a nenásilným způsobem jim vštěpovat morální zásady. Rozsah těchto literárních útvarů většinou nepřesahoval délku jedné stránky, ale přesto do nich dokázal zakomponovat nějaké ponaučení, moudro. Například v povídce „Ind a Angličan“, kde Ind propouští zajatého Angličana, i když mu Angličané zabili syna, nebo v povídce „Biskup a loupežník“ se dobrý biskup ujal loupežníka, i když ten ho okradl. Odpuštění viníkovi je i v pohádce „Vezír Abdul“.

„Vezír propustil obchodníka a poslal pro Nagima. Nagim se domyslí, že je prozrazen; polo živ, polo mrtev přišel k vezírovi a padl mu k nohám. Vezír ho zvedl a pravil: >Neposlal jsem pro tebe, abych tě potrestal, nýbrž proto, abych ti oznámil, že máš ošklivého souseda. Vyzradil tě, střež se ho – Bud' s Bohem!<“³⁶

Další zajímavostí je například povídka „Děvčátka a houby“. Děti se nacházejí na trati a přijíždí vlak. Děvčátka houby vysype, ve zmatku je sbírá, vlak se rychle blíží, přejede, najednou se děvčátka zvedne, sebere houby a běží domů. V takovémhle duchu jsou i další povídky, které zanechávají silný citový dojem. Najdeme ale i povídky humorné a zábavné podepřené denní zkušeností. Tolstoj psal přirozeně, hravě a s neomylností vystihl dětskou mluvu.

Několik povídek napsal o psovi, který se jmenoval Bulka. Byl to buldok, celý černý, jen přední tlapky měl bílé. Vyzdvihoval hlavně jeho nebojácnost a kuráž. Povídka „Bulka“ začíná popisem psa, pokračuje tím, že ho majitel nechtěl vzít s sebou do vojenské služby na Kavkaz. Ale Bulka bez něho nemohl být, utekl z domu a po stopě hledal svého pána. Po vyčerpávající cestě horkem dlouhé 20 kilometrů, ho našel.

„Byl to Bulka v měděném obojku. Hnal se ze všech sil ke stanici. Vrhł se ke mně, olízl mi ruku a natáhl se do stínu pod vozem. Jazyk měl vyplazený na délku dlaně. Hned jej vtahoval dovnitř, polykaje sliny, hned zase celý vyplazoval. Jak pospíchal, zadýchal se a jeho boky se prudce zvedaly a klesaly. Obracel se z boku na bok a

---

³⁶ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *L. N. Tolstého První čítanka*. Praha: Jos. Pelcl, 1899. s. 26.

poklepal ocasem o zem. Později jsem se dozvěděl, že po mém odchodu prorazil okno, vyskočil ven a hnal se cestou rovnou po mých stopách. ³⁷

V Tolstého dětských textech se především objevují dva hlavní náměty: lidské vlastnosti a příroda.

Nejprve se zaměřím na první námět. Ve svých pohádkách, bajkách, vyprávěních především poukazuje na lidské vlastnosti. A to nejen kladné, ale i záporné.

V díle „Pecka“ vypráví o tom, jak matka koupila švestky a chtěla je dát synům až po obědě. Ale mlsný Váňa, když byl ve světnici sám, jednu švestku sněd. Ale nakonec se přiznal a tím Tolstoj zdůraznil, jak je důležitá pravdomluvnost.

„Tu pravil otec: ‚Není to hezké, že někdo z vás snědl švestku, ale o to se nejedná. Jedná se o to, že švestky mají pecky, a nedovede-li je někdo jíst a spolkně-li pecku, ještě téhož dne umře. Toho se bojím.‘

Váňa zbledl a pravil: ‚O ne, já jsem pecku oknem vyhodil.‘ ³⁸

O lidské dobrotě se můžeme dočíst v díle „Odložené dítě“. Chudá matka měla dceru Mášu. Když šla dcera jednou pro vodu, našla zabalené malé dítě u dveří. A i přes to, že byly chudé, z lítosti si dítě nechaly.

„Matka se ptala: ‚Co jsi to přinesla?‘ Máša odpověděla: ‚Děťátko, našla jsem je u našich dveří.‘ Matka pravila: ‚Jsme tak dost chudy, kde pak bychom ještě děťátko uživily; půjdu na úřad a řeknu, aby si dítě vzali.‘ ³⁹

Naopak o lidské hlouposti psal v bajce „Jemné nitě“. V bajkách tohoto typu zachycuje to, že se lhaní a krádež nevyplácí. Že se zloděj někdy prozradí právě svojí hloupostí.

---

³⁷ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Dětem*. Praha: Lidové nakladatelství, 1950. s. 50-51.

³⁸ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *L. N. Tolstého První čítanka*. Praha: Jos. Pelcl, 1899. s. 27.

³⁹ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *L. N. Tolstého První čítanka*. Praha: Jos. Pelcl, 1899. s. 4.

„Přadlena pravila: „Nejsou- li ti tyhle dost jemné, tady máš jiné“, a ukázala na prázdné místo. Člověk pravil, že jich nevidí. Přadlena však řekla: „To proto nevidíš, že jsou velice jemné, já jich také nevidím.“

Hlupák se zaradoval, objednal si ještě takových nití a zaplatil je.“⁴⁰

Druhým námětem je příroda. V Tolstého příbězích vystupuje mnoho zvířat. Na nich ukazuje lidské vlastnosti a ty špatné odsuzuje. Spisovatel nám ve zvířecích bajkách, příbězích a pohádkách vesele, žertovně a zábavně nastavuje lživé zrcadlo: odhaluje lidskou hloupost, chamtivost, lenost, ale i přátelství, věrnost a lásku.

Chamtivost vystihl v povídce „Kavka a holubi“. Kavka se chtěla mít líp než ostatní a nakonec jí nezůstalo nic.

„Kavka pozorovala, že lidé dobře krmí holubi i obílila se a vletěla do holubníku. Holubi mysleli z počátku, že je to také holub, i pustili ji k sobě. Avšak kavka se zapomněla a zakřičela po svém. I jali se ji holubi klobati a vyhnali ji. Kavka vrátila se ke svým, ale kavky zalekly se její bílé barvy a také ji zahnalý.“⁴¹

Často se Tolstoj pozastavuje nad lidskými vztahy a jejich problematikou mezi jednotlivými generacemi. V bajce „Mravenec a holubice“ píše o tom, že lidé si mají pomáhat. Když se šel mravenec napít k potoku, zachvátila ho vlna. Ale holubice ho uviděla a hodila mu větévku, aby se zachránil. A když potom lovec nalíčil past na holubici, mravenec ho kousl do nohy a holubice uletěla.

„Mravenec sestoupil k potoku; měl žízeň. Vlna ho zachvátila a div nepotopila. Holubice s větévkou letěla; uviděla – jak se mravenec topí, i hodila mu větévku do potoka.“⁴²

Psal také pohádky ve verších. Například „Svatohor bohatýr“ nebo „Hlupec“. Zde zase poukazuje na lidské vlastnosti. V pohádce „Hlupec“ na svojí hloupost hlavní hrdina dokonce zaplatí svým životem.

⁴⁰ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *L. N. Tolstého První čítanka*. Praha: Jos. Pelcl, 1899. s. 7.

⁴¹ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *L. N. Tolstého První čítanka*. Praha: Jos. Pelcl, 1899. s. 12.

⁴² TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *L. N. Tolstého První čítanka*. Praha: Jos. Pelcl, 1899. s. 3.

Dokonce pro děti přepsal Bibli. Opět se dokázal vcítit do dětského myšlení a napsal jí velice srozumitelným stylem jazyka tak, aby každé dítě pochopilo, o čem čte.

„Já ne ponimáju (nerozumím), čto znáčit ljubóv' Bóga. Rázvě móžno ljubít' čto-to neponjátno(j)e i neizvěstno(j)e?Ljubít' móžno bližnjago , éto ponjátno i chorošó, no ljubít' Bóga-éto tólko pustýja slová. Tak govorját i dúmajut mnogie. No govorjášči(j)e i dúmajušči(j)e tak ljúdi grúbo ošibájutsja, ne ponimája togó, čto znáčit ljubít' bližnjagó,- ne prijátnago (příjemného) i poléznago nam čelověka, a odínákovo vsjákago čelověka, chotjá by éto byl sámy(j) neprijátny(j), vraždébny(j) nam čelověk.“⁴³

Vrcholem celého díla „Azbuka“ je povídka „Kavkazský zajatec“. Je příběhem dvou ruských důstojníků, kteří se dostanou do zajetí Tatarů. Hlavní hrdina Žilin se v zajetí zabavoval prací a kvůli jeho zručnosti si ho spousta lidí oblíbila, ale i přes to byl nespokojený a plánoval útěk na svobodu, ke kterému mu pomáhala malá holčička Dina, se kterou se v zajetí spřátelil. Po nevydařeném útěku se Žilin pokusil utéct ještě jednou a po dlouhé cestě dokázal uniknout a dostat se ke svým bratrům. Je to příběh vítězství víry v Boha a mírnosti nad zlobou a krutostí. Tolstoj tím chtěl ukázat sílu a vytrvalost hlavního hrdiny. A také statečnost, kterou prokázal a která ho dovedla k vytouženému cíli – svobodě. Dokázal zde skloubit historii, přírodu, lidské chování a nechybí ani mravní ponaučení.

Všechny Tolstého díla jsou v čítankách poskládány tak, aby se dítě z nich naučilo číst a hlavně, aby četlo s radostí. Bajky, povídky a pohádky jsou postupně uspořádány z hlediska jazyka. Tolstoj dobře chápal, od kdy jsou žáci schopni vnímat zcela jiné skutečnosti a kdy jsou schopni rozlišovat realitu od fantazie. A podle toho rozlišoval pro jaké věkové kategorie je určité dílo napsané.

Nelíbilo se mu, čemu se ve školách věnovali. Museli číst náboženské knížky a pouze odříkávat slova aniž by textu rozuměli. A proto se rozhodl napsat Azbuku. Příběhy z Azbuky se už po dlouhou dobu překládají a vkládají do čítanek, aby

---

⁴³ TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Bůh*. Praha: J. V. Alexander, 1912. s. 43.

poutaly mladé čtenáře. Tolstoj nebyl jen umělec v povídkách, ale jeho umění tkví v tom, že dokázal zjednodušit látku a proniknout do dětské duše.

7 Závěr

První kapitola je zaměřená na biografii Lva Nikolajeviče Tolstého, na jeho dětství, počátek spisovatelské dráhy i na rodinný život.

V druhé kapitole se věnuji třem stěžejním sférám činností, kterými se v průběhu života zabýval: spisovatelské, filosofické a pedagogické.

Převážnou část bakalářské práce zaujímá pedagogická tvorba Tolstého. Zvláště popisují metody vyučování, které učitelé používali v Jasnopoljanské škole, kterou Lev Nikolajevič založil pro výchovu venkovských dětí. Pro srovnání uvádím i tehdejší stav ruského školství, které kritizoval. Dále se zmiňuji o časopise „Jasná Poljana“, který publikoval. V něm podával přesné informace o výuce jednotlivých předmětů, o správném způsobu vyučování a také poskytoval rady učitelům. Mým cílem bylo především nastínit obraz praktické výuky v této originální škole.

Předposlední kapitola je věnována charakteristice Tolstého tvorby pro děti a mládež. Zejména jeho dílu „Azbuca“, která sloužila jako učebnice, čítanka a slabikář zároveň.

V poslední části analyzuji díla Lva Nikolajeviče. Prostřednictvím této kapitoly jsem se snažila podat rozbor literární i pedagogické tvorby pro děti a mládež.

8 Rezumé

Předložená bakalářská práce shrnuje poznatky o činnosti ruského spisovatele 19. století L. N. Tolstého v oblasti pedagogiky. Byla provedena analýza Tolstého Čítanky (v překladu do češtiny) - učebnice určené žákům 1. stupně základních škol, pozornost byla zaměřena také na díla, která spisovatel vytvořil pro dětského čtenáře. V práci jsou zdůrazněny principy, které L. Tolstoj uplatňoval ve své pedagogické praxi a které nebyly v jeho době dostatečně doceněny.

Summary

The bachelor thesis summarizes the facts about the work of the 19th century Russian writer L. N. Tolstoj from the pedagogical point of view. There was made an analysis of Tolstoj's Čítanka (in Czech translation), this textbook focuses on the students of the first grade of the primary school, it paid attention on the works, which the author created for the children readers. There are also emphasized the principles, which Tolstoj applied in his pedagogical work and which was not really appreciated during his life.

Резюме

Предложенная бакалаврская работа обобщает информации о деятельности русского писателя 19-ого века Л. Н. Толстого в области педагогики. Был проведен анализ „Азбуки“ Толстого (в переводе на чешский язык - Čítanka) – учебника предназначенного для учеников младших классов основных школ. Внимание уделено также произведениям, которые писатель создал для детского писателя. В работе подчеркиваются принципы применяемые

Толстым на педагогической практике, которые тогда не были адекватно оценены.

9 Použitá literatura

HOUŠKA, Vítězslav. *L. N. Tolstoj*. Praha: Orbis, 1949.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rusko a Evropa III*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996.

MEREŽKOVSKIJ, Dmitrij Sergejevič. *Tolstoj a Dostojevskij I.-život, tvorba, náboženství*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1929.

MEREŽKOVSKIJ, Dmitrij Sergejevič. *Tolstoj a Dostojevskij II.-život, tvorba, náboženství*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1929.

MEREŽKOVSKIJ, Dmitrij Sergejevič. *Tolstoj a Dostojevskij III.-život, tvorba, náboženství*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1929.

ROLLAND, Romain. *Život Beethovenův, život Michelangelův, život Tolstého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Bůh*. Praha: J. V. Alexander, 1912.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Články pedagogické. D. 2, Pedagogické stati z r. 1862: práce žáků jasnopoljanských*. Praha: Dědictví Komenského, 1914.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Dětem*. Praha: Lidové nakladatelství, 1950.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Lev Nikolajevič Tolstoj a jeho pedagogický odkaz: výběr z pedagogických statí*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *L. N. Tolstého První čítanka*. Praha: Jos. Pelcl, 1899.

ТОЛСТОЙ, Лев Николаевич. *Педагогические сочинения*. 4. изд. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1953.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Sevastopolské povídky*. 5. vyd. Brno: MOBA, 2010.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Tři medvědi*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1988.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. *Zpověď*. Praha: B. Kočí, 1924.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a HRUBÝ, Jaromír, ed. *Spisy hraběte Lva Nikolajeviče Tolstého. Svazek 9, Paedagogické stati*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1897.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a KOLMAN, Karel, ed. *Tolstého čítanka*. Přerov: Nákladem Fr. Radouška, 1908.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič a PECHA, Libor, ed. L. N. *Tolstoj a jeho pedagogický odkaz*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.

VELEMÍNSKÝ, Karel. *L. N. Tolstoj*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1923.

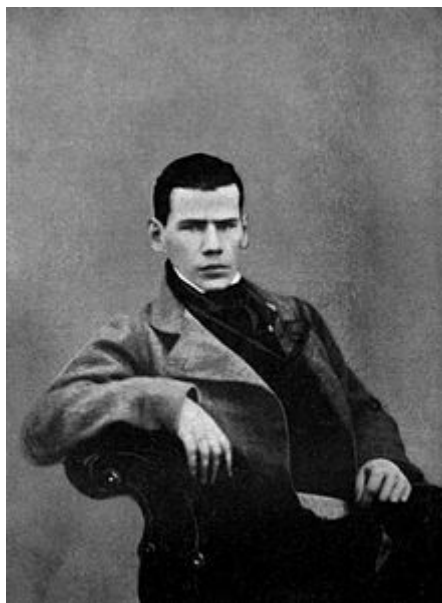
VLAŠÍN, Š. a kolektiv. *Slovník literární teorie*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, 1977.

Jiné zdroje:

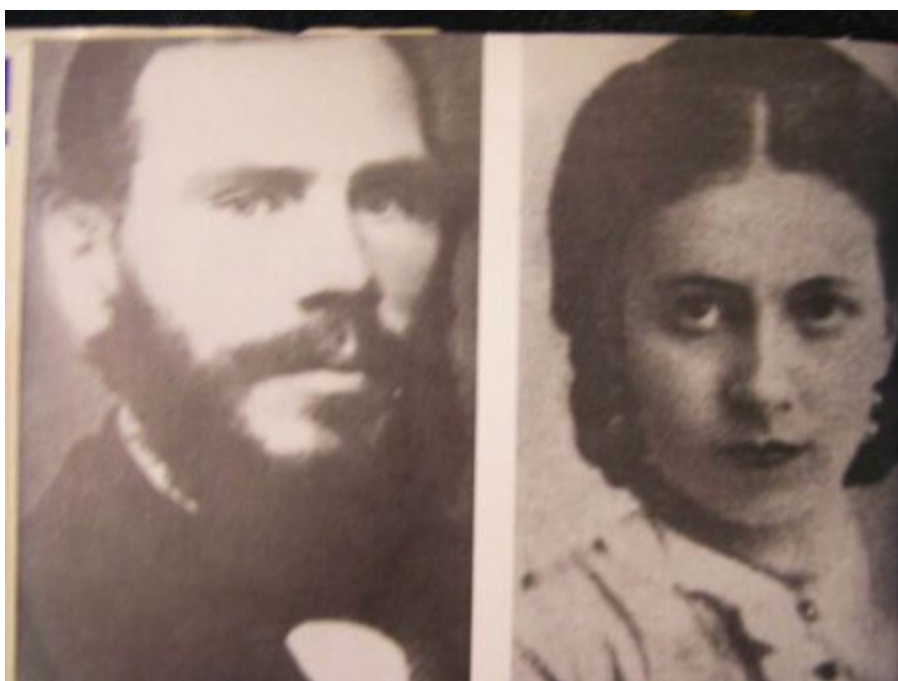
Wikipedie: *Otevřená encyklopedie* [online]. 15.4.2012. Dostupné z:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Literatura_pro_děti_a_mládež

10 Přílohy

L. N. Tolstoj ve dvaceti letech
http://en.wikipedia.org/wiki/Leo_Tolstoy

L. N. Tolstoj a jeho žena Sofie
<http://www.mikesh.szm.com/tolstoj.htm>

http://cs.wikipedia.org/wiki/Lev_Nikolajevič_Tolstoj